

Artykuly teoretyczne i historyczne

Теоретические и исторические статьи

Peter Nezník

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Lev Šestov – pútnik a samotár¹ (zrodenie filozofie tragédie z ducha hudby)

*Лев Шестов – странник и одиночка
(рождение философии трагедии из духа музыки)*

*Žiť tak, aby v správny čas
mal si vôľu zomrieť!
(Friedrich Nietzsche)*

Myšlienka Franza Kafku: „Ak nás kniha, ktorú čítame, neprebudí ranou do lebky, tak potom načo vlastne tú knihu čítame? Kniha musí byť sekerou na zamrznuté more v nás“. Kafkova myšlienka mi pripomenula samotného Leva Šestova. Obom bolo vlastné úmorné a strastiplné premýšľanie a hľadanie. Šestov pripomenul, že viac svoj *život* prežijeme v stave sna, či akéhosi polosna. Ak sa vôbec *niekedy* prebudíme, tak možno je to iba vďaka nárazu, keď sa hlavou udrieme o stĺp, či pouličnú lampu... Lepšie by však bolo, aby takéto iskrenie pred očami nebolo spojené iba s bolesťou pri údere do hlavy, pretože to, čo by sme mali rozvíjať a *kultivovať* je schopnosť slobodne *myslieť* a *žiť* slobodne, predovšetkým *tvorivo*... Skúsme sa zamyslieť nad tým, o čom sú myšlienky a slová Šestova, ktoré môžu pôsobiť ako *živá voda* na naše vyprahnuté a vyschnuté duše, ktoré sú podvyživené jednostrannou nezdravou výživou, ktorú nám poskytuje *rozum*, presnejšie *vedecký rozum*, *kalkulujúce* myslenie:

¹ Tento text vznikol ako súčasť riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0715/16 *Dostojevskij a Nietzsche v kontextoch česko-slovenskej a ruskej filozofie 19. a 20. storočia*.

Dlhé ulice života neznamenajú komfort, na ktorý si privykli obyvatelia mestských centier. Nemajú elektrické alebo plynové osvetlenie, ba ani petrolejové lampy, ani dlažby, takže pocestný musí kráčať voslep a za tmy vyhmatávať cestu. Ak sa ti žiada mať svetlo, musíš čakať, kým sa zablyсне, alebo získať iskru pravekým spôsobom, aký poznali naši dávní predkovia: vykresáť ju z kremeňa. Za chvíľkového záblesku svetla zrazu z tmy vystupujú kontúry neznámych miest².

Je potrebné mať odvahu byť...

Podľa Šestova musí ísť vždy o schopnosť *počúť* to, čo je pre „každého, či inak povedané, pre mnohých, pre *všetkých*“ nečujné. Musíme *vidieť* práve *to*, čo je „*všetkým*“ *neviditeľné*... Pripustkou, vstupenkou do tohto „iného“ sveta je *odvaha*, výnimočná schopnosť *riskovať*, odkloniť sa od vyšliapaných ciest ‘*všetkých*’, začať premýšľať nad sebou a *hľadať*.

Šestov vedel veľmi dobre, že *vedenie* a *veda* sú pre život *moderného* človeka potrebné, avšak nemôžu byť novým náboženstvom, novou modlou. Filozofia by mala zanechať svoju túžbu *hľadať* a nájsť večné pravdy – „(...) *veritates aeternae*. Jej úlohou je naučiť žiť človeka v neznáme – človeka, ktorý sa najviac bojí neznáma a schováva sa pred ním za rôzne dogmy. Skrátka: úlohou filozofie nie je ľudí uspokojovať, ale znepokojovať³. Práve tomuto umeniu – umeniu znepokojovania – sa Šestov venoval po celý svoj život. Chcel predovšetkým *provokovať*, *prebúdzat* a niekedy aj šokovať spokojne si voľkajúceho meštiaka a samolúbeho moderného človeka, ktorý sa uspával svojou bohorovnosťou a predovšetkým svojou *všemocnou* vedou a racionálnym, teoretickým vedením.

Ruský filozof a historik filozofie A.V. Achutin v predslove k spisom Leva Šestova priblížil osobnosť tohto zvláštneho (výnimočného a stále záhadného) človeka cez citát pochádzajúci z dielne jeho priateľa a kolegu, ruského filozofa N. Berďajeva. Ten v roku 1905 v recenzii na Šestovove knihy *Dostojevskij a Nietzsche a Apoteóza bespočevnosti* napísal:

Šestov je veľmi talentovaný spisovateľ, veľmi originálny, a my, ktorí sme sa nedokázali zabývať v tomto svete, my, stále hľadajúci, plní nepokoja, my chápujúci, čo je to tragédia, musíme sa vysporiadať s jeho otázkami... Šestova považujem za obrovskú veličinu v našej literatúre, za veľký a významný symptóm dvojakosti súčasnej kultúry⁴.

Šestov a Berďajev mali k sebe blízko. Obaja boli *hľadačmi*. Pritiahol ich originálnym myslením ruský filozof V.I. Solovjov, ale aj jeho súčasník F. Nietzsche, a to práve svojim adogmatickým myslením. Podľa Šestova je

² L. Šestov, *Moc klúčov. Výber z esejí a aforizmov*, prel. J. Komorovský, Kalligram, Bratislava 2009, s. 25.

³ *Ibidem*, s. 30–31.

⁴ N.A. Berďajev, *Tragédia a obydennosť*, „Voprosy žizni“ 1905, č. 3, s. 259–260.

potrebné vždy robiť jedno a to isté – to podstatné a nevyhnutné – udržiavať život *myslenia*.

Treba skypriť ubité a udupané pole súčasného *myslenia*. Preto vo všetkom, na každom kroku, príležitostne i bez akejkolvek príležitosti, dôkladne i menej dôkladne treba vysmievať najviac vžitú úsudky a vyslovovať paradoxy. Potom sa uvidí⁵.

Myslenie musí byť neustále pripravené rodiť, prinášať plody a tiež, či predovšetkým cez paradoxy *provokovať*. Pýtajme sa: *Kto je teda Šestov?* Podľa Achutina – Šestov bol originálny filozof – mysliteľ, bol na hony vzdialený od akademických kánonov. Jeho rozum bol pohltý riešením posledných otázok bytia. To Šestova spájalo s D. Merežkovským, N. Berďajevom, S. Bulgakovom, V. Rozanovom, V. Ivanovom, A. Remizovom a ďalšími spomedzi spolupracovníkov „Mira iskusstva“, „Novogo puti“, „Voprosov žizni“, „Russkoj mysli“ – teda s účastníkmi petrohradských Nábožensko-filozofických stretnutí, ivanovských „stredajších“ stretnutí, či „nediel“ Rozanova. Týchto ľudí, ktorí boli úplne odlišní a nepodobní jeden na druhému, spájalo to, že priam až vášnivo chceli uchopiť svetovú kultúru, predovšetkým v jej ezoterických zdrojoch. Spoločným bolo pre nich aj náboženské chápanie sveta a polemická energia... Podľa Achutina toto spoločenstvo sa skladalo zo samých *výnimiek* a neopakovateľných individualít.

No dokonca v tomto zhromaždisku výnimiek stojí Lev Šestov mimo – stojí bokom – *osamote*. Mlčanlivý, vždy hlboko sústredený, nevstupujúci do sporov a hádok, uprednostňujúci netvrdiť nič svoje, vlastné, iba ironicky znižovať pátos oponenta, no napriek všetkému bol neotrasiteľný v paradoxnom adogmatizme. Ak prenikneme do tohto pyšného a namysleného sveta, tak nenájdeme miesto pre Šestova ani medzi mystikmi, ani medzi symbolistami, a dokonca ani medzi, pre neho najbližšími, náboženskými filozofmi. Veľmi dobre si uvedomoval túto ‘nemiestnu’ nezaradenosť (vyradenosť) a dokonca ju vehementne obhajoval⁶.

Šestov bol majstrom britkej *irónie*. Podľa Achutina, stačilo *iba* pár slov, ktoré Šestov vhodne napísal v recenzii na práce Merežkovského, či Berďajeva a všetkým bolo hneď jasné, že vôbec nepatrí s nimi do jedného myšlienkového prúdu. Dokonca, že je veľmi sporné aj to, či vôbec je možné ho zaradiť medzi *náboženských* filozofov. Tým sa dostávame k problému, ktorý neodmysliteľne patrí k Šestovovi. Je *výnimka*, to sme sa už dozvedeli. Ale čo je oveľa dôležitejšie je to, že Šestov je výnimka spomedzi najväčších výnimiek... – výnimka akosi najvýnimkovatejšia. Prečo? Pretože Šestov je odhodlaný ísť vo všetkom až za okraj priepasti, on je vo všetko idúci *až* do najkrajnejších *krajností*...

⁵ L. Šestov, *Moc klúčov...*, s. 32.

⁶ A.V. Achutin, *Odinokij myslitel'* [in:] L. Šestov, *Sočinenija v 2-x tomach*, t. 1, Izdatel'stvo Nauka, Moskva 1993, s. 3–4.

Súhlasím s Achutinom, že to, čo bolo naozaj spoločné pre Šestova a skupinu tzv. náboženských filozofov v Rusku na hranici 20. storočia bola *predtucha* a *predzvest'* otrasov, strhujúca zachvátenosť poslednými otázkami... Ale v oblasti filozofie a ďalších názorov sa úplne rozchádzali. Šestov bol veľmi kritický k náboženskej filozofii typu Vladimíra Solovjova. Špeciálne tejto téme venoval prednáškový cyklus *Umozrenije i apokalipsis. Religioznaja filosofija Vladimira Solovjova*, ktorý predniesol na ruskom oddelení Parížskej univerzity v roku 1926.

Vieme už, že Šestov bol *výnimka*, – alebo presnejšie – Šestov bol čosi ako jedna *veľká*, obrovská *výnimka*. Nie náhodou Achutin zdôraznil, že vôbec nebol typom akéhosi *tuctového* zboristu – chórového speváka (nepatril ani medzi západníkov, ale ani medzi slovjanofilov, ale dokonca nepatril ani medzi príslušníkov cirkevného zboru, či medzi metafyzikov, rovnako nepatril ani medzi gnoezológov). Šestov bol vynikajúcim a talentovaným *sólistom*. Mnohí jeho súčasníci ho považovali za *nihilistu*. Taký bol názor aj S. Franka, ktorý bol svojimi názormi a hľadaniami veľmi blízky Šestovovi.

Šestov bol snád *prvý*, kto pochopil, že práve tu, vo veľkej ruskej literatúre 19. storočia je potrebné hľadať odpovede na otázky, s ktorými boli bezprostredne konfrontovaní a s ktorými si jeho súčasníci *vôbec* nevedeli rady. Ruská literatúra ponúkla v koncentrovanej podobe slobodu myslenia, voľnosť a rozlet takých géniov, akými boli Puškin, Lermontov, Gogol', Dostojevskij a Tolstoj. Práve v ich diele bola majstrovským spôsobom nahmataná najzraniteľnejšia mikroskopicky malá, takmer ničotná a večne znásilňovaná, či naopak prehliadaná častica sveta – *človek*. *Obyčajný* človek, *smrteľník*, súkromník – táto bezvýznamná, mizerná *voš*, ako sa nelichotivo na adresu človeka vyjadril F.M. Dostojevskij. Práve tu, v literatúre bola „sústredená pozornosť na človeka“, toho neustále

(...) odstrkovaného objektívnym chodom histórie, – súkromného človeka, zvláštneho, prehliadaného, na ktorého sa zabúda, ‘malého’, ‘zbytočného’, – nech by ho už nazývali akokoľvek; oveľa neskôr práve to európski existencialisti, opierajúci sa o ruskú literatúru – označia ako hraničné; umelecké zobrazenie extaticko-osobnostného charakteru rozhodnutia, čo presahuje akúkoľvek normatívnu etiku; odhalenie tragického charakteru historického bytia. Všetky tieto klenoty objavil Šestov v ruskej literatúre, a to predovšetkým u Dostojevského a Tolstoja. Som presvedčený, že sa príliš nepomýlime, ak uvidíme v celom diele Šestova snahu preskúmať klasickú západoeurópsku filozofiu cez *svetlo* [práve vo svetle – *P.N.*] týchto objavov, ktorými bol aj on sám udivený – presne tak, ako omnoho neskôr aj samotné západné myslenie bolo udivené a v stave úžasu z ruskej literatúry⁷.

Achutin je presvedčený, že najsilnejšie myšlienkové impulzy dostal Šestov od Nietzscheho, Dostojevského a Tolstoja, práve oni tvoria akési silové body – póly, ktoré je možné nájsť v ranej tvorbe Šestova.

⁷ *Ibidem*, s. 5.

Obrátení tvárou v tvár jeden k druhému, títo myslitelia – umelci strácali všetko podružné, ideologické, to, čo nešlo k podstate veci a zakladali fundament novej filozofie – filozofie tragédie, filozofie kategórií, filozofie 20. storočia⁸.

Tieto myšlienky Achutina som považoval za podstatné uviesť preto, aby sme pochopili oveľa hlbšie, kto bol a predovšetkým, čím všetkým, bol pre dejiny ruskej, ale aj západnej filozofie Lev Šestov – *bespochvennik*. Šestov mal drzosť odmietnuť všetky istoty a byť filozofom, ktorý *nič* nechápe a vykročil k úplne neznámemu svetu, ktorý nielen objavil, ale do ktorého sa podľa Achutina, s odvolaním sa na Margolina, aj čoraz viac ponáral. Šestov možno v najväčšej hĺbke a úplnosti dokázal odkryť krehkosť a zraniteľnosť, úplnú neochrániteľnosť ľudského bytia, existencie, absolútnu iluzórnosť prírodovedeckých, sociálnych a božích zákonov. Achutin napísal:

Odkryl aj to, že Boh sa ozýva iba na volanie, ktoré je prichádzajúce z tej najhlbšej *hĺbky*. Ešte hlboko predtým, ako v plnej sile nastúpilo súčasné 20. storočie. Šestov dokázal začuť jeho zvesť⁹.

Nielen to. Chcem dodať, že Šestov pomerne presne aj dokázal predpovedať, čo všetko bude pre *budúcich* ľudí veľkou hrozbou, ďalším obrovským *experimentom* politiky, ktorá sa spojila s vedou, a teda neodvratnou skúškou materiálu, zvaný *človek*. Uviedol som, že pre Šestova mal veľký význam F. Nietzsche. Významný ruský filozof a historik ruskej filozofie N.O. Losskij v knihe *Podmienky dokonalého dobra (Základy etiky)*, kde premýšľal o *človeku*, jeho láske, sebaláske, pýche a komplexoch pripomenul, že Nietzsche bol od detstva zbožný a plachý. Opravdivá povaha Nietzscheho bola „(...) krajná citlivosť, nadmerná čuvosť k cudziemu utrpeniu, a vôbec nie deklamácie o bezohľadnej vôli k moci (...)“¹⁰. To nás môže dosť zaskočiť, ak sme si ho podľa jeho slov predstavovali ako tvrdého a drsného muža. Losskij v akejsi psychologickej sonde ďalej dokreslil svoj portrét filozofa:

Nietzsche bol za detstva nábožný, plnil (si) všetky do krajnej miery, nemal rád drsné slová spolužiakov. V každej perióde života mu bola vlastná tendencia k добрote a sústrasti (...)“¹¹.

⁸ *Ibidem*, s. 6.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ N.O. Losskij, *Podmienky dokonalého dobra (Základy etiky)*, prel. Dr. J. Dieška, Turčiansky Sv. Martin, Matica slovenská 1944, s. 183.

¹¹ *Ibidem*, s. 182.

O tom písal tiež aj Heidegger. Podľa jeho presvedčenia bol naozaj Nietzsche jeden „(...) z najtichších a najviac plachých ľudí (...)“¹², nerád kričal a nadával, veľmi trpel tým, že musí byť tak neúprosne tvrdý (ako železný Parmenides), nadávať a hromžiť, ale veľmi dobre vedel, že jeho súčasníci – moderní ľudia, slepo veriaci v *pokrok* vôbec nepočúvnu dobre mienené slová a rady. Keď kričal tieto slová do tváre svojim súčasníkom, tak sa zároveň sám seba pýtal:

„Treba im najprv odtrhnúť uši, aby si zvykli počúvať očami? Je treba rachotiť ako bubny a pôstni kazatelia?“ Hádanka za hádankou! Hrozí, že to, čo bolo kedysi výkrikom „Púšť rastie...“ sa zvráti v pusté táranie. To hrozivé na tomto zvrate patrí k tomu, čo nás privádza k mysleniu. To hrozivé je v tom, že to, čo dnes je možno tým najhlbšie premysleným, sa môže cez noc premeniť v prázdne príslovie a vo forme obyčajného príslovia byť rozširované a ako také obiehať (kolovať). Tento spôsob hovorenia sa uplatňuje v nespočítateľnom množstve opisov súčasného stavu sveta. Opisujú niečo, čo je vo svojej bytnosti neopísateľné¹³.

Ak sa pokúsia to, čo videli, čo mysleli – ak sa to pokúsia zapísať – už tým sa to všetko skazí. Možno niektorí minulí, niekoľkí ľudia *minulosti* mali v sebe toľko hĺbky, aby nezapisovali všetko to, čo videli... – tak písal Nietzsche vo svojich knihách, a jeho slová boli výkrikmi ubolenej duše¹⁴. Rovnako obaja, ako ruský filozof V.N. Porus, tak aj český filozof M. Šimečka (síce vo veľkom časovom posune) videli radikálne a drastické zmeny na začiatku 20. storočia, čo muselo priniesť zdrvujúci otras v *optimistických* náladách a očakávaniach, zrodu nového, ľudskejšieho človeka. Aj Solovjov ku koncu svojho života sa čoraz viac vymaňoval spod moci vlastných vízií a konštrukcií možného šťastného spôsobu ozdravenia sveta a ľudstva. Ak ruský historik filozofie V.N. Porus spomínal *utopizmus* ako podstatnú charakteristiku učenia V. Solovjova, tak český filozof M. Šimečka, žijúci na Slovensku, sa vo svojom skúmaní utopizmu a jeho krízy vyjadril:

Utopisti zostávali pri konštatovaní, že svet je panoptikum hlúposti a že spoločnosť zotráva v absurdných pomeroch, pretože väčšina ľudstva sa nevie vymaniť z osudných bludov, že ostáva obeťou falošných návykov, predsudkov a omylov, dedených z pokolenia na pokolenie. Príčinu zla videli v obmedzenom pôsobení rozumu, v nevedomosti, v neznalosti dobra. Rozhodli sa preto pretrhnúť reťaz predsudkov“, ako zdôraznil Šimečka, „nevedomosti a zlých návykov a naučiť *každého* žiť v súlade s rozumom a s prirodzenými zákonmi“¹⁵.

¹² M. Heidegger, *Co znamená myslieť?*, prel. P. Fischer, I. Chvatík, Oikúmené, Praha 2014, s. 26–27.

¹³ *Ibidem*, s. 27.

¹⁴ Pozri bližšie: *ibidem*.

¹⁵ M. Šimečka, *Kríza utopizmu*, Obzor, Bratislava 1967, s. 162 [kurz. – P.N.].

Podľa utopistov je človek vo svojej podstate, už od prírody *dobrý* a *rozumný*. Je potrebné ho vrátiť späť do náruče dobra, a to je možné iba *výchovou*. Tieto nádeje a ilúzie dokázali poplieť mnohých, aj Komenský, ako zdôraznil Šimečka, sa im neubránil. To, čo sa zdalo byť prostredníctvom výchovy tak jednoduché a pomerne rýchle, sa ukázalo byť komplikované a takmer nerealizovateľné. Postupne sa tento optimizmus zrútil, vo sfére:

(...) vedomia prebiehal súčasne s prehodnotením starých „naivných“ filozofií 18. a začiatku 19. storočia. Svoj začiatok mal už v Marxovej kritike Feuerbacha a v rozvíjaní marxistickej koncepcie človeka ako produktu nie „mŕtvych okolností“, ale ľudskej aktivity, „revolučnej praxe“. Prispel k nemu aj prúd filozofie od Kierkegaarda a Nietzscheho, cez Heideggera a Berďajeva k Sartrovi a Camusovi¹⁶.

Ruský filozof a historik estetiky A.F. Losev, ktorý celý život skúmal filozofiu V. Solovjova uviedol, že skutočne v posledné roky svojho života sa Solovjov cítil veľmi zle, bol slabý a čoraz viac sa ponáral do zúfalstva, keďže trýznivo ťažko, priam až sebazničujúco a samodeštruktívne zñašal:

(...) krach svojich ilúzií, aj teokratických, a vždy liberálnych a progresívnych, vždy, ako sa mu zdalo založených na zdravom rozume a nespochybniteľnej logike. Toto sklamanie vo svojich ideách dejinného progresu vyjadril čiastočne, v tom, čo v *Troch rozhovoroch* hovorí už priamo o posledných časoch dejín a o všeobecnej svetovej katastrofe¹⁷.

Ak spomínaní autori u utopistov videli odpor k vtedajšej dobe, únik pred nepríjemnou realitou do sveta snov a fantázie, tak v prípade Solovjova máme zachytený aj proces „vytriezvenia“ a tu, v týchto svojich posledných textoch je pomerne presný. Jeho vízie, či skôr proroctvá sa v 20. storočí a aj neskôr v mnohom naplnili. Podľa skúmania Loseva samotný Vladimír Solovjov videl a cítil, ako zlo naberá na sile, progres, v ktorý dúfali humanisti a vzdelanci – teda progres dobra, lásky a porozumenia sa zmenil vo svoj pravý opak – v progres nezadržateľne narastajúceho zla. Solovjov sa vtedy už čoraz viac blížil k smrti, už nemal sily na to, aby sa postavil zoči-voči zlu a bránil mu v ceste tak, „(...) ako to robil po celý život“¹⁸.

Ak Šimečka uviedol aj Berďajeva, a to hneď vedľa Heideggera, medzi tými, ktorí sa podieľali na prekonaní ilúzií o možnom napredovaní ľudstva, tak spolu s Berďajevom tam bol nepochybne prítomný aj Lev Šestov, jeho blízky priateľ a v istom zmysle aj oponent a „súputník“ spoločným životom ľudí bez domova –

¹⁶ *Ibidem*, s. 164–165.

¹⁷ A.F. Losev, *Vladimír Solovjev i jeho vremena*, Molodaja gvardija, Moskva 2000, s. 499.

¹⁸ *Ibidem*.

novodobých vyhnancov. Spájalo ich priateľstvo, láska k filozofii a umeniu, láska k vlasti – láska k Rusku, ale aj vášeň pre *filozofické* spory a polemiku. Bol tam ešte jeden moment, ktorý týchto filozofov spájal – tým bodom dotyku bol nemecký filozof a básnik Friedrich Nietzsche.

Môžeme povedať, že pre generáciu prelomu 19. a 20. storočia v Rusku bol práve Nietzsche a jeho myslenie tým ohnivým potokom, cez ktorý a v ktorom si mladí ľudia skúšali *preveriť* svoje ideály a projekcie zmyslu života, no v rovnakej miere aj pevnosť svojej viery, či pravdy, ale aj ozajstnosť svojej lásky – lásky k blízkym a súcitu k blížnym. Pre mnohých z nich (Šestova nevynímajúc) to boli nielen bolestné stretnutia, ale rovnako aj tragické konfrontácie a celoživotné putovanie a rovnako aj obohacujúce súžitie. Dôvodom bol stret s tvrdosťou a neúprosnosťou Nietzscheho myslenia.

Myšlienky, ktoré zamestnávali ich myslenie boli často tie, ktoré vyslovil Nietzsche a dokázal akurát prostredníctvom nich oslovit' vnímavé duše filozofov a mladých ľudí – mládež hľadajúcu odpovede na pálcivé otázky života. Nietzsche v mnohom nadviazal na myšlienky Dostojevského, ale nielen jeho. Predtým bol pre Nietzscheho dôležitým zdrojom podnetov a myšlienok aj ruský spisovateľ a večný hľadač dobra, lásky a porozumenia – knieža Lev Tolstoj. Stávalo sa, že už za Nietzscheho života dochádzalo ku skresľovaniu, zlému čítaniu, či *hlbokému* nepochopeniu jeho myšlienok. Aj z toho dôvodu Nietzsche odmietal byť učiteľom a mať priamych nasledovníkov, žiakov. Jeho pozícia k tomu bola jednoznačná – každý človek, tým viac umelec, spisovateľ, či filozof musí v prvom rade začať *hľadať*. Koho? *Seba samého*, musí neustále *hľadať* sám *seba*. Nepotrebuje mať modly, či autority. Najprv sa musí každý rozlúčiť s podpornými aparátmi, ktorými sú autority a večné pravdy, vydať sa na cestu *pochybovania* a ísť po nej do najkrajnejších dôsledkov. Ísť odhodlane a neochvejne až do krajnosti.

Aj Dostojevského *hrdina z podzemia* – divná bytosť z „podpolia“ – tzv. paradoxár – hovorí o jedinom a zároveň o tom najpodstatnejšom: *o sebe*. „A vôbec, o čom môže slušný človek hovoriť s najväčším potešením? Odpovedám: o sebe. Tak teda budem hovoriť o sebe“¹⁹. Môžeme tomu rozumieť rôzne. V konečnom dôsledku však hovorí aj o mne, o tebe, či sa nám to páči, alebo nie – *hovorí* o mnohých z nás...

Šestov, analyzujúc texty kniežaťa Leva Tolstoja a Friedricha Nietzscheho, vo svojej ranej práci *Dobro v učení kn. Tolstoja a F. Nietzscheho* (1899) sa vyjadril k otázke, či je možné hľadať samotného autora za postavami jeho kníh a textov. Jeho odpovede na túto otázku nie sú vždy rovnaké. Častejšie sa prikláňal k názoru, za čo ho aj často jeho kritici karhali, že dielo a problémy, ktoré sa v ňom riešia sú bezprostredne spojené s autorom, dokonca že práve oni sú nielen teoretickým riešením problému, ale rovnako aj hodnoverným zrkadlom jeho duše. Nájdeme

¹⁹ F.M. Dostojevskij, *Zápisky z podzemia*, prel. M. Lesná, Vydavateľstvo Smena, Lidové nakladatelství, Naše vojsko, Bratislava 1989, s. 11.

tam však aj myšlienky, že skôr ako slová by sme si mali všímať masky, nedopovedané vety, pomlčky, či vôbec úniky a mlčanie autora na miestach, kde by sme čakali odpovede. Nietzschemu jednoznačne pripisovali masky a umenie skrývať sa pred svojimi obdivovateľmi a možnými vyznávačmi, či nasledovníkmi. Ale práve to, čo sa mu najčastejšie Nemcami vytyka, predstavuje, snáď, jedno z najzriedkavejších podôb toho najdôstojnejšieho.

Pre nás je zaujímavejšie, oveľa potrebnjšie [ako ho kritizovať – myslí Šestov – P.N.] vypočúť si slovo samotného filozofa, ktorý sa odvážil hovoriť, a to bez toho, aby sa neustále celý čas obracal na to, čo už kedysi povedal, zo strachu, že to nebude logicky konzistentné, ako sa to vyžaduje v akejkolvek filozofii...²⁰.

Šestov opakovane bude podčiarkovať vážnosť úlohy – hľadať za slovami samotného autora – *dušu* a *mysel'* – týchto slov. Ako keby chcel povedať, že postupne ako sa nám podarí odkryť kľúč k pochopeniu toho, čo prostredníctvom slov, v prípade Nietzscheho krátkych a hutných aforizmov chcel povedať, tak budeme môcť viac, či menej aj odkrývať aj faldy a faldičky, *záhyby* jeho duše.

Možno týmto pomalým, a nenáhlivým spôsobom myslenia, ktoré je veľmi náročné, sa vyhneme vulgarizácii, či nepochopeniu, ale aj zjednodušovaniu a teda tomu častému – *omylom*. Šestov, s odvolaním sa na myšlienku Nietzscheho napísal, že „(...) nech hľadáš ako hľadáš, aj tak to, čo je v tebe to najlepšie, ani sám nevieš (...)“. Možno len druhí sú toho schopní a môžu to v nás najskôr nájsť²¹. Práve tu nastupuje ten najvážnejší moment v odkaze Nietzscheho svojim súčasníkom, ale aj tým ešte nenarodeným – budúcim: *Neskrývajte sa sami pred sebou..., nebojte sa sami seba...* Tým najhorším nepriateľom človeka je podľa Nietzscheho vždy on sám. Človek je sám pre seba veľkou neznámou, veľkou záhadou a *tajomstvom*.

Ak sa pozrieme na text, na ktorý sa odvolal Šestov, potom môžeme získať dosť podstatné informácie o Šestovovi a jeho „šestoviziacii“, ako zvyknú označovať jeho spôsob čítania a interpretácie textov filozofov. Túto Nietzscheho myšlienku nájdeme v knihe *Mimo dobro a zlo. Predohra k filozofii budúcnosti* (1886), teda v knihe, ktorá vyšla bezprostredne po jeho významnom diele *Tak vrazil Zarathustra. Kniha pre všetkých a pre nikoho* (1883–1885).

Tieto texty boli pre Šestova, ale aj pre druhých predstaviteľov tzv. Strieborného veku mimoriadne dôležité. Nietzsche v spomínanej knihe *Mimo dobro a zlo* (§ 248) napísal, že *každý* národ má svoje vlastné pokrytectvo. Je možné dodať, že rovnako tak aj *každý* človek. „Každý národ má svoje vlastné

²⁰ L. Šestov, *Dobro v učeniji gr. Tolstogo i F. Nicše (Filosofija i propoved')* [in:] F. Nicše, *Pro et Contra. Antologija*, (zost. J. Sineokaja), Izdatel'stvo Russkogo christjanskogo gumanitarnogo instituta, Sankt-Peterburg 2001, s. 414.

²¹ Pozri bližšie: *ibidem*, s. 416.

pokrytectvo, a nazýva ho svojimi cnosťami. – To najlepšie, čím je, človek nepozná – nemôže poznať²². Aj človek mnohé skrýva a stále je to podstatné kdesi ukryté a zahalené.

Šestov si všímal to, čo iní nevideli. Zachytil pohľadom to, čo prehládali a čo ich vôbec nezaujímalo. Šestov uviedol, že napriek tomu, že Nietzsche nebol vrah, nebol zlodej, ani žiaden násilník, či človek, ktorý by sa niečím prevínil voči svojim blízkym, bol *surovo* potrestaný a zatratený. Bol vrhnutý do pekla – do hĺbín toho najhlbšieho pekla. Medzi najhorších a najodpornejších hriešnikov a vyvrheľov. Rovnako bol odsúdený k tým istým mukám, aké prežíval shakespearovský Macbeth. Sú tu hľadané väzby a prepojenia na to, ako si vážil Nietzsche Shakespeara a jeho schopnosť odkryť vnútro človeka bez toho, že by došlo k skresleniam a násilnostiam. Rovnako aj to, aby porovnal človeka v hraničných životných situáciách, v ktorých sa ocitli ako autori – filozofujúci básnici – či už Shakespeare, Dostojevskij, Tolstoj, ale rovnako aj Nietzsche. Podľa môjho názoru však rovnaký osud postretol aj ich *interpretátora* – Leva Šestova.

N.K. Boneckaja, ruská filologička odborníčka na ruskú literatúru a filozofiu v štúdiu *Ruský Nietzsche* (2008) uviedla, že príchod Nietzscheho do Ruska, ale aj jeho „život a pobyt“ v tejto krajine predstavuje niečo zvláštne a osobité.

Nietzscheho diela začali prenikať do Ruska, ako sa zdá, už koncom 1880-tych rokov. V *Ecce Homo* medzi hlavnými mestami sveta, v ktorých ho „objavili“ spomína aj Sankt-Peterburg...; dcéra L. Šestova uvádza, že na samom začiatku 1890-tych rokov Nietzscheho knihy priviezol z Nemecka P. D. Boborykin... Ruská cenzúra v začiatkoch zakázala šírenie Nietzscheho diel, s výnimkou textu *Tak vravel Zarathustra*, ktorý ako sa zdá, považovala za čisto umelecký; knihu bolo možné kúpiť v nemeckom kníhkupectve v Moskve. O tomto píše vo svojich *Spomienkach* Eugénia Gercyk – jedna z prvých prekladateľiek Nietzscheho²³.

Možno nás zaujmú dobové spomienky a informácie priamo od sestier Gercyk. Keďže v lete 1899 boli v Nemecku, Eugénia a jej sestra si kúpili dva diely Nietzscheho. Podujali sa uskutočniť mimoriadne odvážny čin. Rozhodli sa prepašovať, napriek oficiálnym problémom a zákazom, Nietzscheho knihy do Ruska. Každá zo sestier si ukryla pod bielizeň, priamo na telo, jeden diel Nietzscheho spisov. Po návrate domov, do Ruska, pustili sa s neobyčajným nadšením do prekladania Nietzscheho spisov,

(...) a hľa, vo vydavateľstve Efimova v preklade Eugénie a Adelaidy Gercyk vychádzajú jedna za druhou Nietzscheho knihy: *Rané zore* (1901), *Súmrak modiel* (1902),

²² F. Nietzsche, *Mimo dobro a zlo. Předehra k filosofii budoucnosti*, prel. V. Koubová, Auro-
ra, Praha 2003, s. 144.

²³ N.K. Boneckaja, *Russkij Nicše*, „Voprosy filosofii“ 2013, Roč. 66, č. 7, s. 133.

Nečasové úvahy (1905). A ešte niečo dôležité, všetci koryfeji Strieborného veku čítali Nietzscheho v origináli²⁴.

Skôr, ako všetci ostatní, sa pod zástavu Nietzscheho postavili Šestov a Merežkovskij. Podľa vyjadrenia Boneckej bol to práve Lev Šestov, kto svojimi textami vtlačil hlbokú pečať Nietzscheho recepcii v Rusku.

No prvým, kto uviedol Nietzscheho do formujúcej sa kultúry Strieborného veku, bol Šestov ako autor dvoch kníh: *Dobro v učení kn. Tolstoj a F. Nietzsche* (1900) a *Dostojevskij a Nietzsche* (1902). Ruský Nietzsche – povieme to priamo, to je fantóm, v ktorom by, podľa všetkého, autor *Antikrista* nepoznal sám seba. Ide o to, že ako uviedol Berďajev, „téma Nietzsche sa chápala Rusmi predovšetkým ako náboženská“: napriek tomu, že Nietzsche sám seba staval do pozície ateistu, považovali ho celkom seriózne za náboženského učiteľa, proroka nového kresťanstva, za svätého a zasväteného. Ruský Nietzsche – to je kolektívne dielo mysliteľov Strieborného veku: Šestov načrtol kontúry tejto podobizne, a ďalej na jeho obraze pracovali Merežkovskij, Andrej Belyj, Vjač. Ivanov. „Ruský Nietzsche“ – to je dieťa „ruskej hermeneutiky“ – v danom prípade, takpovediac, hermeneutiky *komparatívnej* – teda nie iba interpretácie textov Nietzscheho, ale paralelne aj výkladu týchto textov, a napríklad cez porovnanie s dielami ruských klasikov 19. storočia²⁵.

Prostredníctvom zrkadla, ako sa vyjadrila Boneckaja, stoja v textoch Šestova a Merežkovského proti sebe Nietzsche a Tolstoj, Nietzsche a Dostojevskij, aby sa navzájom prehĺbili a obohatili, ale podľa názorov mnohých odborníkov aj odkryli v nevidených, či prehliadaných stránkach. Uvediem ešte jednu dôležitú myšlienku Boneckej, keďže je veľmi dôležitá:

Ruský Nietzsche – to nie je portrét, ale je to skôr ikona, a jeho napísaná podobizeň nie je niečo individuálne, ale niečo, čo tiahne k univerzálnej ľudskosti. Takže aby bolo možné pochopiť osudy nielen Dostojevského, ale aj Kierkegaarda, Pascala, Luthera, Augustína..., idúc až k biblickým prorokom, Šestov potreboval do ich názorov a myšlienok vpísať intuície Nietzscheho. Takže ako potom chápať tzv. „ruského Nietzscheho“, vari nemá nič spoločné so svojim prototypom a ide o falošný obraz? Čím by potom bola celá ruská 'nietzscheniána' – a teda čiastočne, aj jej komparatívna, s využitím Nietzscheho, hermeneutika Merežkovského?²⁶

Už samotného Šestova upozorňovali jeho súčasníci (napr. Berďajev), že jeho spôsoby čítania a interpretácie sú mnohými zneužívané a privlastňované, dokonca

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, s. 134.

²⁶ *Ibidem*.

videli v Merežkovskom „iba“ kopistu a nie veľmi talentovaného imitátora Šestova. No Šestov nereagoval na ich plamenné slová a priveľmi vášnivé odmietanie a výhrady. Nemal rád spory a konfrontácie, nerád bol stredobodom záujmu, ako o tom písal aj Achutin a ďalší.

Videli sme, že Rusko, rovnako ako aj Európa sa s Nietzscheom a s jeho filozofiou, s jeho myslením vyrovnávala pomaly, postupne a pomerne aj komplikovane, – povedané inak – zložito. Pavel Kouba, ktorý je považovaný za popredného znalca Nietzscheho filozofie v Čechách a na Slovensku na prelome 20. storočia v krátkej štúdii *Heidegger a problém nihilizmu* (1991), čiže takmer sto rokov ako sa myšlienky Nietzscheho prebojovávali do Čiech a na Slovensko, že až Heidegger (ako aj Jaspers, alebo Löwith), mal:

(...) nespornú zásluhu na tom, že už v tridsiatych rokoch radil Nietzscheho, teda ešte chápaného skôr ako filozofujúceho spisovateľa a esejistu, medzi mysliteľov zásadného významu. Postavil ho však priveľmi jednoznačne do ontologickej línie metafyziky, viedol ho ako filozofa, ktorého ústredným motívom je otázka po bytí, a ktorý sa od ostatných mysliteľov tejto tradície odlišuje iba svojou verziou odpovede. Prejavom toho je aj skutočnosť, že Heidegger sa takmer výlučne sústreďuje na neskorú Nietzscheho pozostalosť a v podstate ignoruje veľkú časť jeho vydaného diela²⁷.

Nietzsche je stále inšpiratívny a priťahuje pozornosť. Dotyky s jeho filozofiou sa dajú vyjadriť v istých etapách, či štádiách, kde rôzne dobové interpretácie, Heideggera, či iné sú neodmysliteľnou súčasťou hľadania toho „svojho“ Nietzscheho. Často sú to práve *efektné* a *štavnaté* aforizmy (miestami vyzývavé, hrubé a arogantné), ktoré v prvom rade zaujmú náhodného čitateľa, či neskúseného adepta filozofie, či literatúry, mladého človeka, či naopak človeka na sklonku života, alebo v zložitej životnej situácii. Používajúc slová samotného Nietzscheho, na ktoré sa odvolával aj K.A. Svasjan, jeden z ruských znalcov Nietzscheho patriaci do tzv. starej ruskej interpretácie Nietzscheho, musíme rozpoznať za jeho slovami hudbu, zvláštnu *muziku, vášeň, osobnosť*. Týmto spôsobom čítali predstavitelia *Strieborného veku* Nietzscheho texty a nachádzali v nich práve to, čo hľadali. A mnohé z toho, čo objavili a našli nebolo vôbec súvisiace s Nietzscheho myslením. Mnohokrát išlo o fantázie, náhodné a svojvoľné asociácie.

Ruská recepcia Nietzscheho privádzala až k nepredstaviteľnému šialenstvu a zmätenosti – Nietzscheho pokresťančili, a rovnako aj Evanjelium upravili v duchu Nietzscheho – vykladali ho na nietzscheovský spôsob... V konkrétnej hermeneutickej praxi sa Nietzsche „rozsypal“ na márne kúsky – na jednotlivé „motívy“ – na „smrť Boha“, problém „nadčloveka“, na „mimo dobra a zla“, na „večný návrat“, či na „Dionýza“, ktorý sa stal eufemizmom pre tú antropologickú realitu, ktorú Freud označí ako *nevedomie*... No

²⁷ P. Kouba, *Heidegger a problém nihilizmu*, „Filozofia“ 1991, Roč. 46, č. 1, s. 67–68.

zároveň tým „zamlčaným“ bolo to, čo predpokladali, že celkove ide reč o zjavení apokalyptického kresťanstva, ktorého prorokom bol Nietzsche. Ak v oblasti hermeneutiky sú vôbec použiteľné pojmy pravda, pravda – a lož, či chýb, tak ruské nietzscheovstvo, čítanie klasických textov cez „prizmu“ Nietzscheho, predstavuje pestrú zmes úspechu, no rovnako aj chýb a omylov v počítaní (v počtoch), teda prepočtov, ale aj takpovediac zásahu do desiatky²⁸.

N.K. Boneckaja sa zrejme nemýli, ak tvrdí, že práve Šestov svojimi ranými dielami – knihami buduje *apoteózu* Nietzscheho:

Viem, že slovo ‘svätý’ nie je možné používať len tak nerozumne, ledabolo a márne (...). No vo vzťahu k Nietzschemu nedokážem nájsť vhodnejšie slovo. Na tomto autorovi, spisovateľovi – je trňovú korunu – veniec mučeníka. (...) Šestov svoje tvrdenie zdôvodňuje nasledovne. Nietzsche bol v najvyššom možnom stupni mravný človek – bol fakticky kresťanským mníchom („slúžil dobru“, „zriekal sa skutočného života“ – „úplne všetkých prirodzených inštinktov a žiadostivosti“, „nedokázal uraziť ani len dieťa, bol nevinný ako mladé dievča svojim panenstvom“ atď.) a hľa, v rozpuku síl bol úplne zničený nevyliciteľnou a mučivou chorobou. Namiesto odmeny „dobro sa s ním pekne zahralo, keď si z neho spravilo zlý žart, nepatričný výsmech“ – a Nietzscheho *svedomie* sa vzbúrilo na „dobro“. Nietzscheho filozofiu Šestov odvodzuje z pravdivej, „svätej“ vzbury „nemeckého profesora“ proti nespravodlivosti, ktorá ho neoprávnene zasiahla: zvyšok svojho života Nietzsche zasvätil skúmaniu a prehodnoteniu predstáv o dobre a zle. – Pokiaľ ide o vieru v Boha (ktorá by mohla zmieriť Nietzscheho s jeho osudom), to napriek tomu, že ju aj vášnivo hľadal, dar viery mu nebol daný, – s kalvínskou istotou tvrdí Šestov²⁹.

Napriek všetkému sa život s Nietzschem až neľudsky kruto zahral. Týmto dramatickým životom sa pre Šestova stal Nietzsche bytostne blízkym, cez utrpenie a neuveriteľnú hĺbku ostňa, ktorý bol zapichnutý v jeho duši... Podľa skúmaní Boneckoj, *už aj* Lev Šestov si v istom zmysle prispôbil, dointerpretoval Nietzscheho podľa seba. Tento spôsob *čítania* – tzv. šestovovský spôsob *hermeneutiky* (Boneckaja), *premýšľania* a aj *interpretácie* sa aj vďaka jeho textom a knihám udomácnil v Rusku. Dokonca v Rusku sa stalo celkom bežné, že Nietzscheho čítajú úplne opačne – Nietzsche „naopak“, v zhode s tým, ako dokázali rozpoznať, zachytiť „hudbu“, tajomnú *muziku*, ktorá sa ukrývala za jeho slovami... Ak sa Nietzsche oboril s nebývalou a neskrtnou silou na všetko veľké, vznešené a vysoké, tak to bolo vraj iba preto, aby ospravedlnil svoj biedny a žalostný život. Podľa Šestova bol to práve Nietzsche, kto pochopil, že *zlo* vo svete a v živote človeka je rovnako potrebné a neodmysliteľné, ako aj *dobro*. Ani tu však nie je Nietzsche pôvodný a originálny, nie je teda prvolezcom, pionierom,

²⁸ N.K. Boneckaja, *op. cit.*, s. 134 [kurz. – P.N.].

²⁹ *Ibidem*.

či *objavitel'om*. Už aj Kant mal odvalu povedať, že človek *nie je* vo svojej prirodzenosti *dobrý*. Naopak, je *zlý*, ale výchovou, kultiváciou, vzdelaním sa dobrým *môže* stať.

Boneckaja, v zhode s ruskými nietzscheovcami napísala, že Nietzsche bol už od svojej prirodzenosti krásnym človekom, potenciálne svätcom – ale spravil všetko preto, aby

(...) nenaplnil túto svoju predurčenosť. Hrdé a vyháňavé, až chorobné štítenie sa chýb a akýchkoľvek nedostatkov, všetkého pozemsky nečistého, jeho prehnaná čistotnosť mu bránila v tom, aby hrešil v *skutkoch*. Ale v *myšlienkach* on v plnej miere uskutočňoval svoju tézu: „Teší ma veľký hriech ako veľké moje *potešenie*“. „Zlo je najlepšia sila človeka“ (...) a Nietzsche kultivoval v sebe totálnu nenávisť, plánovane vykoreniac dobro, súcitnosť, lásku atď. Potom, ako sa zriekol Krista imanentne, Nietzsche získal to, čo chcel: Logos ho opustil, a inštinkty úplne ovládli moc nad jeho dušou. Považoval by Merežkovskij za „božského“, alebo nie tohto „zvera“, ktorý sa zjavil v podobe Nietzscheho?³⁰.

Prečo kladie Boneckaja takéto otázky, čo tým myslí? Mieri práve tam, kde sa zvyčajne snažia dostať kritici tvrdosti a neľudskosti Nietzscheho. Keď žil v stave pomätenosti a nepríčetnosti – vtedy – podľa niektorých svedectiev – Nietzsche spával na zemi a liezol po štyroch, celkom ako zviera... Boneckaja napísala, že v 1900 roku Merežkovskij žiadnu z takýchto správ pochopiteľne nemohol čítať a ani nemal možnosť sa k nej inak dostať. Dokonca aj duševnú nemoc Nietzscheho jeho priatelia, obdivovatelia, ale niekedy aj neprajníci považovali za prejav čohosi božského a iba ako ďalší a nevyhnutný stupienok na ceste k mystickému... Sledovanie tohto problému by nás priviedlo k mnohým vážnym zisteniam. Tie však zatiaľ musíme ponechať bokom.

Nietzsche bol *samotár* a *tulák*, človek bez domova a prístrešia. *Večný nomád*. V tom si bol podobný s tými, ktorí hľadali pokoj a klud pre seba, pre premýšľanie a svoju prácu. Šestov bol presne taký. K tvorivej práci, k mysleniu potreboval pokoj. Ak si budeme čítať Nietzscheho texty a básne, ak budeme mať šťastie, že za slovami začujeme závan hudby, *muziku* myšlienok, tak zistíme, že Šestov mal v niečom pravdu, ak uvádzal, že hlboké sklamanie, *tragické* a bolestné rozčarovanie v láske a v dôvere k blízkym, milovaným a rodným, Nietzscheho zlomilo tým najkrutejším, najtvrdším a rovnako aj najbolestnejším spôsobom.

V knihe *Tak vravel Zarathustra* (Pieseň nad hrobmi) čítame:

„Tamto je ostrov hrobov, ten mlčanlivý ostrov; tam sú aj hroby mojej mladosti. Tam chcem zaniest' večne zelený veniec života“. S takto naladeným srdcom som sa vydal na more. – Ó, prejavy a túžby mojej mladosti! Ó všetky okamihy lásky, vy božské chvíle! Ako rýchlo ste sa pomínuli! Už na vás spomínam ako na svojich mŕtvych. Od vás, od

³⁰ *Ibidem*, s. 135.

mojich najmilších mŕtvych, veje mi sladká vôňa, uvoľňujúca srdce i slzy. Veru, rozochveje srdce a dojme osamelého plavca³¹.

Nietzsche tu píše o dialľkach, na ktoré sa orientuje, ale dialľky sú len tým, čo má byť východiskom z krízy, ktorú zažil u svojich blízkych a blížnych, ku ktorým s dôverou bežal a ktorých blízkosť tak vrúcne vyhľadával. To sú tiež jeho vlastné slová. Teraz čítame, ako „chudoba“ sa stáva bohatstvom. Zarathustra – Nietzsche vraví: „Ešte stále som najbohatší a najzávideniahodnejší – ja ten najosamejší!“³².

Dosť zvlášťne znejú slová *o láske* od Nietzscheho. Akosi sme privykli počúvať skôr niečo iné, diametrálne odlišné od tohto barda ospevujúceho tvrdosť, chlad a odmietanie *súcit*. Zarathustra pokračuje:

Lebo ja som vás predsa *mal*, a vy ma ešte máte: povedzte, komu spadli také ružové jablká zo stromu ako mne? Ešte stále som dedičom a prst'ou vašej lásky, kvitnem na vašu pamiatku pestrými, divo rastúcimi cnosťami, ó moji najmilší!³³.

Nietzsche ospevuje *dôveru*, *vernost'*, *priateľstvo*, *lásku* – to všetko, čo bolo súčasťou jeho života. No to všetko sa *stratilo*, nenávratne *pominulo*. Zničili to. O svoje dobrote a dôverčivosti Nietzsche hovorí:

Takto prehovorila v dobrej hodine kedysi moja čistota: „Božské buďte mi všetky bytosti“. Vy ste ma vtedy prekvapili špinavými príznakmi; ach, kam potom uletela tá dobrá hodina! „Všetky dni nech sú mi sväté“ – tak vravela kedysi múdrosť mojej mladosti: naozaj, radostnej múdrosti hlas! (...). Sľúbil som kedysi, že sa zrieknem všetkého hnusu: tu ste zmenili mojich blízkych a najbližších na hnisavé vedy. Ach, kam potom uletel môj najšťachetnejší sľub?³⁴.

Šestov v podobnom duchu, ako S.L. Frank vo svojej ranej práci *F. Nietzsche – etika lásky k vzdialenému* (1902) uvedie, že Nietzsche sa obracia od blízkych ľudí a blížnych k *budúcim* a k *budúcnosti*, obracia sa k *prízrakov* a *veciam*. No Šestov tak spravil oveľa skôr ako Frank, keď už v knihe *Dobro v učení kn. Tolstoj a F. Nietzsche – Dobro v učení gr. Tolstogo i F. Niče (Filosofija i propoved')*, vydané v roku 1900, napísal myšlienky Nietzscheho: „Milujem ešte krajinu detí našich (Kinderland), – ešte neobjavenú, ležiacu v ďalekom mori: po nej prikazujem pátrať svojim plachtenicami“³⁵. Podľa Šestova v týchto slovách

³¹ F. Nietzsche, *Tak vravel Zarathustra. Kniha pre všetkých a pre nikoho*, prel. R. Škoda, Iris, Bratislava 2002, s. 78.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, s. 78–79.

³⁵ L. Šestov, *Dobro v učení ...*, s. 413.

nachádzame dôkaz pre Nietzscheho *hľadania* a *sklamania* v oblasti vedy, ale rovnako aj vo vzťahu k ľuďom, svojim blízkym – učiteľom, učencom, priateľom... Prišiel k nim s tými najčistejšími úmyslami, s dôverou, bez akýchkoľvek vedľajších úmyslov – vôbec nechcel kritizovať, preverovať a vysmievať sa.

Sám seba presviedčal o tom, že niet nič sladšieho ako je med – med vedenia, no a pod vedením rozumel vedu – tú vedu, ktorá do neho existovala a ktorá, ako dúfal, dokáže uhasiť jeho duchovnú žiadzu. Niekoľko rokov za sebou žije, prisatý perami k pozitívizmu, očakávajúc neustále, kedy už konečne potečie z toho, čo volal „ťažkými výmenami smútku“, tak prepotrebné „vzbudujúco-uzdravujúce mlieko“. Vari je udivujúce, že bol prinútený sa smiať, nech mu bolo akokoľvek ťažko?! (...). Teraz ho už naopak, jasnosť a zavŕšenosť vedeckých systémov uráža³⁶.

Nietzsche sa vzoprel tomu, čo vedci zahľbení do skúmania sveta úplne prehliadali. Teda to, čo odteraz Nietzsche považuje za najpodstatnejšie – ako:

(...) nemluvňatá mu pripadajú tí učenci, ktorí, prežijúc do hlbkej staroby neuvideli za svojimi skúmaniami *tragédiu* našej pozemskej existencie, a tá sa mu odkryla pri natoľko zvláštnych a výnimočných okolnostiach. A tak „odišiel z domu vedcov a zabuchol za sebou dvere“. Takýmto vzťahom k vede urazil profesionálnych vedcov tých najrôznejších odtienkov, keďže sa v rovnakej miere odhodil ako od pozitivistov, ale aj materialistov, ale rovnako aj od idealistov. Odtiaľ potom pochádza aj ten zvláštny tón, ktorým hovoria o Nietzsche nemeckí profesori³⁷.

Šestov napísal, že pred Nietzsche sa zakryli všetky úniky, zavreli sa všetky únikové dvere, do ktorých by sa mohol ukryť, a v ktorých ľudia zvyčajne nachádzajú pokoj a uspokojenie. „Nietzsche, ktorý nikoho nezabil, nikoho neurazil, ktorý sa v ničom neprevinil, mohol povedať za Macbethom tie jeho strašné slová: »Prečo nemôžem povedať amen?«³⁸. Zarathustra o tom vravel až veľmi otvorene (*O láske k blížnemu*):

Tlačíte sa okolo blížneho a máte na to krásne slová. Ale hovorím vám: vaša láska k blížnemu je vaša nezdravá láska k vám samým. Utiekate sa k blížnemu sami pred sebou a radi by ste si z toho urobili cnosť: ale ja som prehliadol vašu „nezištnosť“. Ty je staršie ako Ja: Ty je vyhlásené za sväté, ale Ja dosiaľ nie; človek sa teda utieka k blížnemu. Radím vám lásku k blížnemu? Radšej vám poradím útek pred blížnym a lásku k najvzdialenejšiemu. Vyššia ako láska k blížnemu je láska k vzdialenému a budúceму; a ešte vyššia ako láska k človeku je mi láska k veciam a príznakom. Príznak, ktorý pred tebou uteká, brat

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, s. 414.

³⁸ *Ibidem*, s. 417.

môj, je krajší ako ty; prečo mu nedáš svoje mäso a svoje kosti? Ale ty sa bojíš a bežíš k svojmu blížnemu. Sami seba neznášate a nemilujete sa dost': tak chcete blížneho zvieť k láske a sami sa pozlátiť jeho omylom. Bol by som radšej, keby ste neznášali všelijakých blízkych a ich susedov; museli by ste si potom zo seba samého stvoriť priateľa a jeho prekypujúce srdce³⁹.

Nietzsche otvorene hovoril o tom, prečo človek nemá rád sám seba. Nebál sa kriticky preveriť lásku k blížnemu, na ktorom tak „pevne“ stála kresťanská etika. Ukázalo sa, že to všetko bolo iba zdanie a prázdne klamstvo. Nietzscheho Zarathustra preto odmieta proklamovanú lásku k blížnemu a radí: „Bratia moji, lásku k blížnemu vám neradím: radím vám lásku k tomu, čo je najďalej“⁴⁰.

Znalec Nietzscheho filozofie K.A. Svasjan v štúdiu – predslove k Nietzscheho spisom, tzv. čierne dvojdielne vydanie, nazvanej *Friedrich Nietzsche: mučeník poznania* (1990), uviedol Nietzscheho slová, ktoré boli súčasťou jeho listu G. Brandesovi (10. apríl 1888), kde nájdeme krátku podobu jeho *biografie*. Tu Nietzsche opisujúc dôležité medzníky svojho života uviedol, že bola to práve nemoc, ktorá mu priniesla ohromný úžitok.

„Nakoniec, choroba mi priniesla veľký úžitok: práve ona ma vydělila spomedzi ostatných, vrátila mi mužnosť, odvahu k sebe samému... K tomu som ja, v zhode so svojimi inštinktami, chrabrý živočích, dokonca militantný. Dlhé vzdorovanie ma zľahka nahnevalo, nahnevalo moju hrdosť. – A či som filozof? – No aký je vôbec z toho prospech, či úžitok!...“. Je treba ešte doplniť, že k autorovi tohto listu (tohto života) Friedrichovi Wilhelmovi Nietzsche – synovi pastora, profesorovi klasickej filológie bazilejskej univerzity a učiteľovi gréckeho jazyka bazilejského pedagógia, a potom už, do posledných minút vedomého života, osamotenému a „bezdomovcovi“ tulákovia bez vlasti – možno najlepšie zo všetkého sa hodí podobenstvo o troch premenách ducha, ktoré rozpovedal v knihe o Zarathustrovi: „ako sa duch stáva [najprv – P.N.] ťavou, potom z ťavy lev, a nakoniec dieťa z leva“. Začiatok jeho kariéry bol oslepujúco jasný: „starý Ritschl ma zahrnul svojou pozornosťou“ (...). Tu v Lipsku sa stal idolom celého mladého filozofického sveta⁴¹.

Nietzsche bol Šestovom pochopený a uchopený až cez *tragickú históriu jeho života*. Pôvodne v hľadaní porozumenia mysleniu Šestova som bol presvedčený, že Nietzsche a stretnutie sa s jeho filozofiou znamenalo pre Šestova iba niečo ako krátku epizódu. Tak sa vyjadrovala v spomienkach jeho dcéra Nataša Baranova-Šestova, ale aj jeho priatelia, rodina a známi (Spomienky G. Lovckého – *Lev*

³⁹ F. Nietzsche, *Tak vrazil Zarathustra ...*, s. 42.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 43.

⁴¹ K.A. Svasjan, *Fridrich Nicše – mučeník poznania* [in:] F. Nicše, *Sočinenija v dvuch tomach*, t. 1, prel. J. Berman, G.A. Račinskij, K.A. Svasjan, S.L. Frank, Izdatel'stvo Mysľ, Moskva 1990, s. 7.

Šestov podľa mojich spomienok), či dokonca aj ruská historička filozofie profesorka Nelli Motrošilová. Ale N.K. Boneckaja má teóriu, podľa ktorej bol práve F. Nietzsche neodmysliteľnou súčasťou predstaviteľov *Strieborného veku*, ba dokonca každému z nich je možné aj priradiť knihu z dielne Nietzscheho, ktorá ho ovplyvnila a stala sa pre neho aj určujúcou. Bolo by zaujímavé pozrieť sa na tento problém, pretože možno cez to, v akej perspektíve bol Nietzsche čítaný a interpretovaný, cez ktoré texty a ktoré obdobie ho vnímali, potom by aj mohol Nietzsche vrhnúť spätný odraz na interpretátora – Šestova, Merežkovského, Berďajeva, Franka atď.

Tragická hrdinovia – Brutus, Hamlet, Macbeth, Raskoľnikov – práve oni sú tí iní, výnimoční spomedzi ostatných. Títo vydedenci každodennosti, sveta sivej všednosti sú pod tlakom života vychýlení... Sú vykoľajení z navyknutých šín, a sú prinútení opustiť pôdu *každodennosti*, zdanlivého bezpečia garantovanej istoty a samospádom plynúcej zotrvačnosti, ale aj iba kabinetného života v ústraní – *teoretickej* filozofie, meditácií a akademických konštrukcií, či prázdnych sporov a treníc (podľa iných). Musia vojsť do *labyrintu* – a to nielen toho vonkajšieho – zamotaného labyrintu *sveta*, ale aj *labyrintu* vlastnej *duše*, keďže tam sú vystavení *skutočnému* zápasu a smrtiacemu nebezpečenstvu... Musia všetko postaviť na jedno pole – tu na hranici života a smrti, ale aj v ohrození šialenstva – ide šialená stávka, hra hop alebo trop je hazardom, keď vrh kockou znamená výhru alebo prehru, znamená *odvalu* hrať iba na jednu jedinú kartu – *bud'alebo...*

Prístupov a rád ako treba čítať, chápať a interpretovať Nietzscheho, Dostojevského, či Šestova je veľmi veľa. Podľa názoru G. Deleuza a F. Guattariho je dôležité si všimnúť, kde a akú pozíciu zaujímali v spoločnosti títo filozofi. Nietzsche a rovnako aj Šestov boli *súkromnými* mysliteľmi. Nietzsche z akademickej „klietky“ ušiel, Šestov ako vyhnanec bol do tejto *zlatej* klietky naopak lapený... Treba uviesť, že si na túto formu *ujarmania* často sťažoval.

Mladá ruská filozofka a historička filozofie Julia Sineokaja v štúdií *V kruhu mimo pomsty: Lev Šestov a Friedrich Nietzsche* (2016)⁴² písala cez *závisť* a *nenávisť* aj o životných osudoch, o *tragédii*, životných sklamaniach Šestova a Nietzscheho, a aj o ich zúfalých pokusoch nájsť cestu z *labyrintu* životných tragédií a omylov. Možno to je ten chýbajúci kamienok do mozaiky, prečo Šestov tak zdôrazňoval životný otras a hlbinný prerod, ktorý nastal ako u Dostojevského, ale rovnako aj v živote u Nietzscheho, ktorí sa rovnako sklamali v ľuďoch, v humanistických ideáloch. Prišli tak o vzácne korenie života – dôveru v človeka, v ľudí, prišli o lásku k blíznym. Ako je možné vyliečiť sa z tejto „choroby“, tohto neduhu? Možno tak, ako zhodne tvrdia mnohí znalci a interpretátori Dostojevského – stretnúť čistého, neskazeného človeka, dušu schopnú skutočnej lásky

⁴² J.V. Sineokaja, *V krugu ne-mščenija: Lev Šestov i Fridrich Nicše* [in:] T.G. Šcedrina (ed.), *Lev Šestov. Filosofija Rossii pervoj poloviny XX veka*, Političeskaja enciklopedija, Moskva 2016, s. 131–146.

k druhému. Práve tak ruský spisovateľ bol v poslednej chvíli zachránený – mysliteľ Dostojevskij, na rozdiel od filozofa Nietzscheho, zažil ozdravnú silu lásky čistej duše. Tou záchranou Dostojevskému bola láska jeho druhej ženy Anny Grigorievny Dostojevskiej, rodenej Snitkinovej...⁴³

Možno tým najpodstatnejším je to, že samotár a večný pútnik Lev Šestov bol človek, ktorý neustále *putoval*, premýšľal, sporil sa a vášnivo polemizoval – no a najviac zo všetkých týchto činností, si robil poctivo svoje remeslo filozofa – *myslel a hľadal*. Bol samotárskym pútnikom, ktorý celý život „stranstvoval“ – túlal sa, teda putoval po dušiach, ako sa zvykol sám vyjadrovať. Veď filozofia v jeho chápaní ani nie je ničím iným ako neustále *putovanie po dušiach* a putovanie za myslením. Šestov chcel *poznať sám seba* (podobne ako starogrécky filozof – plačúci Herakleitos – veď aj on *skúmal sám seba*). Je tu však podstatná odlišnosť medzi nimi – Šestov na rozdiel od Herakleita k tomu potreboval byť v *spoločenstve* tých najlepších. Zoznámili sme sa s okruhom jeho spolupútnikov a ľudí, ktorí mu dodávali sily pri hľadaní odpovede na otázku: „Prečo, ak Príroda je krutá a neúprosná, prečo aj človek je svojim myslením a konaním často krutejší ako dokáže byť svojou zničujúcou silou Príroda?“ Mnohé však bude potrebné ešte hlbšie premyslieť.

Počas môjho skúmania sa mi mnohé veci objasnili, mnohé hypotézy nepotvrdili... Ale ďalšie skutočnosti a súvislosti, ktoré sa neočakávane objavili, zapadli ako kamienky do mozaiky, a tým sa mi veci ukázali v úplne inom svetle. Dostala sa mi do rúk nenápadná kniha Leva Tolstoja *Samotár. Príbeh koňa*. Práve v tom čase na tému kniežat'a L. Tolstoja sme debatovali s historikom filozofie profesorom Igorom Evlampievom, popredným znalcom ruskej filozofie. Aj Tolstého kniha, nie náhodou, je o *bolesti, utrpení*, – avšak bolesť je priblížená cez príbeh *koňa*. Šestov nám tieto myšlienky bolesti, zúfalstva, vyčerpanosti a beznádeje ponúkol cez *tragický* príbeh Nietzscheho, ktorého rozľúťostil týraný kôň. Kôň, ktorého nezmyselne a bezdôvodne týral brutálny surovec – *človek*. Zamyslime sa nad slovami kniežat'a Leva Tolstoja, ktorý spravil most medzi utrpením človeka a zvierat'a, zobrazením jeho duše – duše plnej *bolesti*, tragickej *samoty* a *utrpenia*.

Ani Dostojevskij, ba ani geniálny Nietzsche, Šestov, Husserl či Heidegger nemali, a netúžili mať „stopercentne isté“ a „*zaručené*“ návody na šťastie. Jediné čo snáď si úprimne priali a aj mohli priať bolo prostredníctvom pripomenutia záhad, večných otázok a aj neriešiteľných paradoxov snáď *jediné – prebúdzat' ľudí* zo sna... Naučiť ich *odvahe* samostatne a slobodne, *zodpovedne* myslieť, a rovnako aj *konať* a *bojovať*... Som presvedčený, že ak by aspoň v tomto mohla byť filozofia nám v živote *prospešná* a *nápomocná*, potom sú celkom márne a zbytočné slová o jej blízkosti, či dokonca zaslúženej smrti a o jej neodvratnom konci...

⁴³ Pozri bližšie: A.G. Dostojevská, *Spomienky*, prel. A. Hulmanová, Vydavateľstvo Slovenský spisovateľ, Bratislava 1981.

[znakov 51 380]

**Лев Шестов – странник и одиночка
(рождение философии трагедии из духа музыки)**

р е з ю м е

Кем на самом деле был Шестов? Философ, который отрицал академический образец философии. Он страстно искал истину, истину в которую он сам смог бы поверить. Истина, по Шестову, никогда не может быть чем то сухим, пустой теоретической игрой в ораторскую разрядку. Отрицал безличную форму научного разума, но также и стремления философского мышления, стремящего стать только наукой – по словам Э. Гуссерля – «строгой наукой».

ключевые слова: человек; истина; наука; мышление; философия трагедии

Кľúčové slová: človek; pravda; veda; myslenie; filozofia tragédie

**Lev Shestov – a Pilgrim and a Solitary Man
(the Birth of Philosophy of Tragedy from the Spirit of Music)**

a b s t r a c t

Who was in fact Lev Shestov? Philosopher, who rejected the academic form of philosophy. He urgently resisted to the idea that his thoughts and work could become the object of academic arguing. He was passionately looking for the truth which is alive and real. The truth according to Shestov is not in any case only a kind of dry theorizing and word games, or rhetorical exercise. He refused any kind of nonpersonal form of scientific mind but at the same time also the philosophic thinking which wanted to become only the science – according to E. Husserl – the strict science.

keywords: man; truth; science; thinking; philosophy of tragedy

Bibliografia

- Achutin Anatolij Viktorovič. 1993. „Odinokij myslitel““. W Šestov Lev. Sočinenija v 2-x tomach. tom 1, 3–14. Moskva: Izdatel'stvo Nauka.
- Berďajev Nikolaj Alexandrovič. 1905. „Tragédia a obydennosť“. *Voprosy žizni* 3.
- Boneckaja Natalia Konstantinovna. 2013. „Russkij Nicše“. *Voprosy filosofii* 66: 133–142.
- Dostojevská Anna Grigorievna. 1981. *Spomienky*. prel. A. Hulmanová. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenský spisovateľ.
- Dostojevskij Fjodor Michailovič. 1989. *Zápisky z podzemia*. prel. M. Lesná. Bratislava: Vydavateľstvo Smena; Lidové naladateľství; Naše vojsko.
- Heidegger Martin. 2014. *Co znamená myslieť?*, Prel. P. Fischer, I. Chvatík. Praha: Oikúmené.
- Kouba Pavel. 1991. „Heidegger a problém nihilizmu“. W *Filozofia*. 46/1: 65–70.
- Losev Alexej Fedorovič. 2000. *Vladimir Solovjev i jeho vremena*. Moskva: Molodaja gvardija.
- Losskij Nikolaj Onufrejevič. 1944. *Podmienky dokonalého dobra. (Základy etiky)*. prel. Dr. J. Dieška. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská.
- Nietzsche Friedrich. 2002. *Tak vrazil Zarathustra. Kniha pre všetkých a pre nikoho*. prel. R. Škoda. Bratislava: Iris.

- Nietzsche Friedrich. 2003. *Mimo dobro a zlo. Předehra k filosofii budoucnosti*. prel. V. Koubová. Praha: Aurora.
- Nietzsche Friedrich. 2004. *Ranní červánky. Myšlenky o morálních předsudcích*. prel. V. Koubová. Praha: Aurora.
- Sineokaja Julia Vadimovna 2016. „V krugu ne-mščeniija: Lev Šestov i Fridrich Nicše“. W Ščedrina Tatiana Grigorievna (ed.). *Lev Šestov. Filosofija Rossii pervoj poloviny XX veka*, 131–146. Moskva: Poliitičeskaja enciklopedija.
- Svasjan Karen Araevič. 1990. „Fridrich Nicše – mučenik poznaniija“. W Nicše Fridrich. *Sočinenija v dvuch tomach*, tom 1. prel. J. Berman, G.A. Račinskij, K.A. Svasjan, S.L. Frank, 5–46. Moskva: Izdatel'stvo Mysľ.
- Šestov Lev. 2001. „Dobro v učeniji gr. Tolstogo i F. Nicše. (Filosofija i propoved)“. W *Nicše.: Pro et Contra. Antologija*. (Zost. J. Sineokaja), 339–444. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Russkogo christjanskogo gumanitarnogo instituta.
- Šestov Lev. 2009. *Moc ključov. Výber z eseji a aforizmov*. prel. J. Komorovský. Bratislava: Kalligram.
- Šimečka Martin. 1967. *Kriza utopizmu*. Bratislava: Obzor.